

UPPSALA

Uppsala är för Ingmar Bergman barndomens och minnenas ort. Han föddes i staden, och även sedan familjen flyttat till Stockholm strax efteråt tillbringade han mycket tid hos sin mormor i Uppsala. Platsen framstår i Bergmans verk som ett slags Arkadien, en förlorad värld, och är särskilt framträdande under den sena, självbiografiska perioden med verk som *Fanny och Alexander*, *Laterna magica*, *Den goda viljan* och *Enskilda samtal*.

Fanny och Alexander (film och tv-serie, 1982)

Mycket av *Fanny och Alexander* utspelas kring **St Eriks torg** **[1]**. Farmor Helena Ekdahls paradväning har utskit över torget, där ligger också teatern för vilken hennes son Oscar är direktör, och dess restaurang, driven av den andre sonen Gustaf Adolf.

När Oscar dör gifter hans änka Emelie sig med biskop Edvard Vergérus. De flyttar tillsammans med hennes barn Fanny och Alexander in i Biskopsgården, som enligt manus ligger mitt emot **Domkyrkan** **[2]**. I "verkligheten" (d.v.s. i filmen) användes **Akademiskvarnen** **[3]**, numera Upplandsmuseet vid Fyrisån, vars strömmande vatten i sig är ett ledmotiv i filmen.

Laterna magica (bok, 1987)

"Då jag föddes i juli 1918 hade mor spanska sjukan, jag var i dåligt skick och nöddöptes på sjukhuset." Bergmans memoarbok är fantastisk litteratur i alla avseenden. Redan inledningsmeningen tar sig vissa konstnärliga friheter (nej, Karin Bergman hade inte spanska sjukan och nej, Bergman nöddöptes inte). Datum och plats är dock korrekta, Bergman föddes verkligen på **Akademiska sjukhuset** **[4]** den 14 juli 1918.

"För mig var den stora (kanske inte så stora) våningen vid den tysta **Trädgårdsgatan** **[5]** inbegreppet av trygghet och magi." Som barn var Ingmar Bergman ofta på besök hos sin mormor Anna Åkerblom, vars lägenhet låg på Trädgårdsgatan 12, på stenkakts avstånd från **Domkyrkan** **[2]**, **Slottet** **[6]** och, inte minst viktigt, **Slottsbiografen** **[7]**.

Den goda viljan (bok, 1991, även tv-serie i regi av Bille August)

Ingmar Bergmans föräldrar hette egentligen Erik och Karin. I berättelsen om deras kärlekshistoria står de heta Henrik och Anna. *Den goda viljan* är till allt annat också rena stadsvandringen, där inledningen slår an tonen:

"Jag väljer en vårdag i början av april 1909. Henrik Bergman har just fyllt tjugotre år och studerar teologi vid **Uppsala universitet** **[8]**. Nu är han på väg uppför **Östra Slottsgatan** **[9]** mot **Drottninggatan** **[10]** och **Stadshotellet** **[11]**, där han ska möta sin farfar. Det ligger fortfarande snö i Slottsbacken men smältvattnet forsar i rännstenarna och molnen lågar."

Det finns ingen "Östra Slottsgatan" i Uppsala, däremot en Övre. (Kanske mindres Bergman helt enkelt fel, men som vi ska se ändrade han ibland uppgifterna på både karta och verklighet.) Uppsala stadshotell låg verkligen där men är numera nedlagt.

Tid som går, klockor som slår och ur som tickar är vanliga inslag i Bergmans filmer och böcker: "Kastanjerna har slagit ut och militärmusiken tonar från **Stadsparken** **[12]**. Klockan slår nio i **Domkyrkan** **[2]** och **Gullilaklockan** **[13]** svarar med spröda klanger från höjden ovanför **Sturevalven** **[6]**."

Om *Fanny och Alexander* visar upp det burgna Uppsala så skildras i *Den goda viljan* också andra levnadsvillkor. En av lärdomsstädens många bordeller vid tiden får följande beskrivning: "Märtas Matsalar finns inne på gården, två trappor upp i ett nedslitet hus i **hörnet av Dragarbrunnsgatan och Bäckerns gränd** **[14]** och består av tre flitigt smutsbruna rum, ganska rymliga och med inbördes förbindelse."

Henrik kommer från knappa omständigheter, hans mor bor "högt uppe i gårdshuset vid hörnet av Norralagatan och **Köpmangatan** **[15]**". Men det finns ingen "Norralagatan" i Uppsala, däremot i Söderhamn tjugo mil norrut, i just den stad där fadern Erik, huvudpersonens förlaga, bodde med sin mor som barn. Bergmans Uppsala är mindre en geografisk plats, än den är en mytologiserad barndomsvärld.

Precis som det nog aldrig har funnits några "Märtas Matsalar", är också den plats där uppgörelsen mellan rivalerna Anna och Frida äger rum fiktiv: "Några minuter efter två stiger Anna in i Lagerbergs Konditori i **hörnet av Drottninggatan och Västra Ågatan** **[16]**. Det är nästan tomt. Två äldre damer i vålsade frisyser och stora förkläden språkar stilsamt med en professor i civilrätt och hög hatt."

Enskilda samtal (bok, 1994, även tv-serie i regi av Liv Ullmann)

Enskilda samtal är mer avskalad än *Den goda viljan*, med färre miljöbeskrivningar. Men de finns, och är med sina klingande klockor och tomma gator typiskt bergmanska: "Just för ögonblicket har molnen skingrats och en låg sol innehöll i tunna skjör vältrar tungt över **Gustavianum** **[17]**. Från **Domkyrkan** **[2]** och **Trefaldighetskyrkan** **[18]** dånar sammanringning till högmässan. Gatorna är tomma."

Bokens epilög är egentligen en prolog, eftersom det samtal som där äger rum utspelas före resten av handlingen. Samtalet förs mellan Anna och hennes konfirmationspräst Jacob. De slår sig ned på en bänk nedanför en kyrka, om vilken han berättar: "Vet Anna att Trefaldighetskyrkan ursprungligen hette Bondkyrka efter församlingen som hette Bondkyrka socken. Den fanns redan i slutet av elvahundratalet. Så här sitter vi bra. Vi kan tala om de eviga frågorna i skydd av evigheten."

För att Anna ska minnas de sju dödsynderna berättar Jacob att också broarna över Fyrisån är sju till antalet: **Islandsbron** **[19]**, **Västgötaspången** **[20]**, **Nybron** **[21]**, **Dombbron** **[22]**, **Järnbron** **[23]**, **Hagalundsbron** **[24]**, heter egentligen Haglunds bro), **Luthagenspången** **[25]**, numera Luthagsbron).

För Ingmar Bergman, Uppsala was the place of childhood memory. This is where he was born, and although his family moved to Stockholm not long after his birth, he spent a great deal of time at his maternal grandmother's in Uppsala. Appearing in his work as of a sort of Arcadia, a lost world, Uppsala features prominently during Bergman's later more autobiographical period, in works including *Fanny and Alexander*, *The Magic Lantern*, *The Best Intentions* and *Private Confessions*.

Fanny and Alexander (film and television series, 1982)

A great deal of *Fanny and Alexander* is set around **St Erik's Square** **[1]**. Grandmother Helena Ekdahl's lofty dwelling overlooked the square, also the location of the theatre at which her son Oscar worked as a director, while her other son Gustaf Adolf managed the restaurant.

When Oscar dies, his wife Emelie marries Bishop Edvard Vergérus. Along with her children Fanny and Alexander, Emelie moves into the bishop's house, which according to the script is located across from the **Uppsala Cathedral** **[2]**. In "reality" (the filmic reality), **Akademiskvarnen** (the Academy mill, **[3]**, currently Upplandsmuseet) provided the location for the bishop's house. Situated beside the River Fyris, the rolling water served as a recurring theme in the film.

The Magic Lantern (book, 1987)

"When I was born in July 1918, my mother had Spanish influenza. I was in bad shape and was baptised in an emergency at the hospital." Bergman's memoirs are fantastic reading in all regards. Right from the first sentence, the author takes creative liberties (Karin Bergman did not have Spanish influenza and Bergman was not emergency-baptised). Both the date and location are, however, correct – Bergman was indeed born at **Uppsala University Hospital** **[4]** on 14 July 1918.

"To me, the large (perhaps not so large) apartment on the quiet **Trädgårdsgatan** **[5]** was the epitome of security and magic." As a child, Ingmar Bergman often visited his maternal grandmother Anna Åkerblom, whose dwelling was located at Trädgårdsgatan 12, a stone's throw from the **Uppsala Cathedral** **[2]**, the **Uppsala Castle** **[6]** and, last but certainly not least, **Slottsbiografen** (the Castle Cinema) **[7]**.

The Best Intentions (book, 1991, as well as a television series directed by Bille August)

Ingmar Bergman's parents' real names were Erik and Karin. In this tale of their love affair, they are renamed Henrik and Anna. *The Best Intentions* also offers a thorough city walking tour, with the onset of the story setting the tone:

"I choose an early spring day at the beginning of April, 1909. Henrik Bergman has just turned 23 and is studying theology at **Uppsala University** **[8]**. He is on his way up **Östra Slottsgatan** **[9]** toward **Drottninggatan** **[10]** and the **Grand Hotel** **[11]**, where he is to meet his paternal grandfather. There is still some snow on Slottsbacken, but it is melting fast, the water rushing along the gutters and the clouds marching along."

There is no such street called "Östra Slottsgatan" in Uppsala, but there is an Övre Slottsgatan (*Östra* meaning East and *Övre* meaning Upper). Perhaps Bergman's memory was failing him, but as we will notice, he often intentionally changed names of locations and altered facts. The Grand Hotel was located where he mentioned, but has since closed.

Time passing, clocks chiming and watches ticking regularly feature in Bergman's films and books. "The chestnuts are in bloom, and military music can be heard playing in **Stadsparken** (the city park) **[12]**. The clock strikes nine at the **Cathedral** **[2]**, and the **Gullila Clock** **[13]** responds with delicate chimes from high above **Sturevalven** (the Sture vaults) **[6]**."

While *Fanny and Alexander* features the affluent side of Uppsala, *The Best Intentions* depicts another community altogether. Bergman described one of the many brothels from the town of his upbringing in the following manner. "Märtas Matsalar (Martha's Canteen) is located in the inner yard, two stories up in a run-down building at the **corner of Dragarbrunnsgatan and Bäckerns gränd** **[14]**, and comprises three filthy, dirt-brown rooms, rather spacious and interconnected to one another." Henrik comes from a poor family. His mother lives 'on the top floor of the back house at the corner of Norralagatan and **Köpmangatan** **[15]**'. Yet there is no such 'Norralagatan' in Uppsala. The closest street bearing that name is located in Söderhamn nearly 200km to the north, the very city where the author's father, Erik, lived with his mother as a child. Bergman's Uppsala is less of a geographical location than it is a mythological childhood world.

Just as there never was a place called Märtas Matsalar, so too is the place where rivals Anna and Frida confront one another fictional. "A few minutes after two, Anna enters Lagerbergs Bakery on the corner of **Drottninggatan and Västra Ågatan** **[16]**. There is hardly anyone there. Two well-coiffed older women with billowing aprons quietly engage in discussion with a law professor donning a top hat."

Private Confessions (book, 1994, as well as a television series directed by Liv Ullmann)

Private Confessions is more scaled back than *The Best Intentions*, and features fewer descriptions of places. Yet they do exist, and come complete with their typically Bergmanesque chiming clocks and empty streets. "At the moment, the clouds have dispersed and low, thinly veiled sunlight is streaming in over **Gustavianum** **[17]**, the thunder of the bells of the **Cathedral** **[2]** and **Holy Trinity Church** **[18]** summoning to morning service. The streets are empty."

The book's epilogue is in actuality the prologue, as the conversation described takes place before any of the other events. The conversation is between Anna and her confirmation priest, Jacob. They sit down on a bench outside a church, about which he explains, "Did you know that Holy Trinity Church was originally called Bondkyrka after the parish called Bondkyrka. It was there in the 12th century. This is a good place to sit. We can talk about eternal questions in the shelter of eternity."

So that Anna should remember the seven deadly sins, Jacob points out that there are seven bridges over the River Fyris: **Iceland Bridge** **[19]**, **Västgöta Bridge** **[20]**, **New Bridge** **[21]**, **Cathedral Bridge** **[22]**, **Iron Bridge** **[23]**, **Hagalund Bridge** **[24]** and **Luthagen Bridge** **[25]**.

Uppsala ist für Ingmar Bergman ein Ort der Kindteiserinnerungen. In Uppsala ist er zur Welt gekommen, und auch als die Familie kurz darauf nach Stockholm zog, verbrachte er viel Zeit bei seiner Großmutter in Uppsala. Die Stadt nimmt in Ingmar Bergmans Werk die Bedeutung eines Arkadien, einer verlorenen Welt ein und spielt vor allem in der späten, autobiographischen Periode eine große Rolle, in der Werke wie *Fanny und Alexander*, *Laterna magica*, *Die besten Absichten* und Einzelgespräche entstanden sind.

Laterna magica (Buch, 1987)

„Als ich im Juli 1918 geboren wurde, hatte Mutter die Spanische Grippe, und da es nicht danach aussah, als wenn ich überleben würde, erhielt ich noch im Krankenhaus die Nottaufe.“ Bergmans Memoiren sind fantastische Literatur, in jeder Hinsicht. Bereits im ersten Satz nimmt er sich gewisse künstliche Freiheiten heraus (nein, Karin Bergman hatte nicht die Spanische Grippe und nein, Bergman hat keine Nottaufe bekommen). Ort und Datum sind jedoch korrekt, Bergman ist tatsächlich am 14. Juli 1918 im Krankenhaus **Akademiska sjukhuset** **[4]** zur Welt gekommen.

„Für mich war die große (vielleicht doch nicht so große) Wohnung in der ruhigen **Trädgårdsgatan** **[5]** der Inbegriff von Geborgenheit und Magie.“ Als Kind ist Bergman oft bei seiner Großmutter Anna Åkerblom gewesen, deren Wohnung in der Trädgårdsgatan 12 lag, nur einen

Nach Oscars Tod heiratet seine Frau Emelie Bischof Edvard Vergérus. Sie zieht zusammen mit ihren Kindern Fanny und Alexander in das Bischofshaus, das dem Drehbuch zufolge gegenüber der **Domkyrkan** **[2]** liegt. In der „Wirklichkeit“, d. h. im Film, dient die ehemalige Mühle

Akademiskvarnen **[3]** an dem Flüschen Fyrisån als Bischofshaus, deren Räumlichkeiten heute vom Museum Upplandsmuseet genutzt werden. Das rauschende Wasser des Flusses ist ein Leitmotiv, das den gesamten Film durchzieht.

Laterna magica (Buch, 1987)

„Als ich im Juli 1918 geboren wurde, hatte Mutter die Spanische Grippe, und da es nicht danach aussah, als wenn ich überleben würde, erhielt ich noch im Krankenhaus die Nottaufe.“ Bergmans Memoiren sind fantastische Literatur, in jeder Hinsicht. Bereits im ersten Satz nimmt er sich gewisse künstliche Freiheiten heraus (nein, Karin Bergman hatte nicht die Spanische Grippe und nein, Bergman hat keine Nottaufe bekommen). Ort und Datum sind jedoch korrekt, Bergman ist tatsächlich am 14. Juli 1918 im Krankenhaus **Akademiska sjukhuset** **[4]** zur Welt gekommen.

„Für mich war die große (vielleicht doch nicht so große) Wohnung in der ruhigen **Trädgårdsgatan** **[5]** der Inbegriff von Geborgenheit und Magie.“ Als Kind ist Bergman oft bei seiner Großmutter Anna Åkerblom gewesen, deren Wohnung in der Trädgårdsgatan 12 lag, nur einen

Steinwurf von der **Domkyrkan** **[2]**, dem **Schloß** **[6]** und nicht zuletzt dem Kino **Slottsbiografen** **[7]** entfernt.

Die besten Absichten (Buch, 1993, verfilmt als Serie für das Fernsehen unter der Regie von Bille August)

Ingmar Bergmans Eltern hießen eigentlich Erik und Karin. In der Erzählung ihrer Liebesgeschichte heißen sie Henrik und Anna. *Die besten Absichten* ist außerdem auch ein Stadspaziergang reinsten Wassers, und die Einleitung gibt den Ton vor:

„Ein winterlicher Frühlingstag Anfang April 1909. Henrik Bergman ist gerade dreilundzwanzig geworden und studiert Theologie an der **Universität von Upsala** **[8]**. Jetzt geht er die **Östra Slottsgatan** **[9]** zur **Drottninggatan** **[10]** hinauf, wo er sich im **Stadshotellet** **[11]** mit seinem Großvater treffen soll. Auf dem Slottsbacken liegt noch immer Schnee, aber das Schmelzwasser strömt in die Finneisteine und die Wolken ziehen."

Es gibt in Uppsala keine Östra Slottsgatan, aber eine Övre Slottsgatan. (Vielleicht hat sich Bergman nicht mehr so genau erinnert, aber wie wir sehen werden, hat er bisweilen vorsätzlich sowohl den Stadtplan

als auch die Wirklichkeit abgewandelt.) Das Uppsala stadshotell lag wirklich dort, ist aber inzwischen geschlossen.

Zeit, die verstreicht, Glocken, die schlagen und Uhren, die ticken, gehören in Bergmans Filmen und Büchern zum Inventar: „Die Kastanien blühen, und aus dem **Stadtpark** **[12]** ertönt Militärmusk. Die **Domuhr** **[2]** schlägt neun, und vom Hügel über dem **Sture-Gewölbe** **[6]** antwortet die **Gullilaklocke** **[13]** mit spröden Klängen."

Wird in *Fanny und Alexander* das wohlhabende Uppsala gezeigt, werden in *Die besten Absichten* andere Lebensumstände geschildert. Eines der vielen Bordelle der Universitätsstadt zu jener Zeit wird folgendermaßen beschrieben: „Märtas Mittagstisch befindet sich im Hinterhof, zwei Treppen hoch, in einem verwahrlosten Haus in der **Dragarbrunnsgatan Ecke Bäckerns gränd** **[14]**, und besteht aus drei schmierigen, schmutziggelben, ziemlich geräumigen Zimmern, die ineinander übergehen.“ Henrik stammt aus ärmlichen Verhältnissen, seine Mutter wohnt „ganz oben unterm Dach im Hinterhaus in der Norralagatan, Ecke **Köpmangatan** **[15]**“. Es gibt zwar in Uppsala keine Norralagatan, dafür aber in Söderhamn, zwanzig Kilometer weiter nördlich, in eben jener Stadt, in der Vater Erik, der als Vorlage des Protagonisten diente, als Kind mit seiner Mutter gewohnt hat.

Bergmans Uppsala ist weniger ein geographischer Ort, sondern vielmehr eine Welt aus Kindertagen, die zum Mythos erhoben wird.

Ebenso wräche wie es jemals Märtas Matsalar gegeben hat, ist auch der Ort, an dem die Auseinandersetzung zwischen den Rivalinnen Anna und Frida stattfindet, fiktiv: „Wenige Minuten nach zwei betritt Anna Lagerbergs Konditorei in der **Drottninggatan Ecke Västra Ågatan** **[16]**. Sie ist fast leer. Zwei ältere Damen mit gepflegten Frisuren und großen Schürzen plaudern ruhig mit einem Professor für Zivilrecht mit Zylinderhut."

Einzelgespräche (Buch, 2001, verfilmt als Serie für das Fernsehen unter der Regie von Liv Ullmann)

Einzelgespräche ist nüchterner als *Die besten Absichten* und enthält weniger Milieuschilderungen. Aber es gibt sie, und sie sind mit ihren tönenden Glocken und öden Straßen typisch bergmanesk: „In diesem Augenblick haben die Wolken sich zerstreut, die tiefstehende Sonne, in dünne Schleier gehüllt, wälzt sich schwer über das **Gustavianum** **[17]**. Vom **Dom** **[2]** und der **Trefaldighets-Kirche** **[18]** dröhnt das Geläut zum Hauptgottesdienst. Die Straßen sind leer."

